

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

GREEN ECONOMY AND DEVELOPMENT

Social, Economic, Technological, Scientific and Popular Science Journal

2026-YIL / IYUL / 7-SON,
II-QISM

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

*Elektron nashr. 2026-yil, iyul.
II-qism*

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoiraz Azimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdukarimova Dinara Rustamxanovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongirاتبay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhridinov Zafarjon Fakhridin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyea Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor.
Abdukariyeva Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xalikov Suyun Ravshanovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khalikov Suyun Ravshanovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Rustamov Ilhomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Raximovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
O'zbekiston Respublikasi Bosh prokuraturasi huzuridagi Iqtisodiy
jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va
taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi
336/3-sonli qarori bilan
ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

GERMANIYA VA XITOIY TAJRIBASI ASOSIDA O'ZBEKISTONNING YASHIL EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISH YO'NALISHLARI.....	12
To'xliyeva Gulrux Dovron qizi	
Djurayeva Rano Abdullayevna	
TASHKILOT MUVAFFAQIYATIDA XODIMLARNI BOSHQARISH VA KUCHLI JAMOANING O'RNI	24
Abdullayeva Dinora Abduali qizi	
YASHIL ISH O'RINLARINING IQTISODIY AHAMIYATI VA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA SOHASIDA YASHIL ISH O'RINLARI TASHKIL ETISH ISTIQBOLLARI	28
Rahmatova Nargizaxon A'zamxonovna	
Atoyev Navro'zbek Rinatovich	
YO'L XO'JALIGI SOHASINI MOLIYALASHTIRISH HAMDA YO'L AKTIVLARINI BOSHQARISHDA XALQARO TAJRIBA	35
Shikirov Feruz Boxodirovich	
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING INVESTITSİYALASH SAMARADORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARNI QIYOSIY TAHLILI	39
Jo'rayeva Moxinur Axmadjon qizi	
HUDUDLARNING QIYOSIY USTUNLIK LARI ASOSIDA YUQORI DAROMADLI ISH O'RINLARINI YARATISH: "HUDUD-IXTISOSLASHUV-KASB-ISB BERUVCHI-DAROMAD" MODEL I	49
Abdumukhtarov Anvarjon Akramjonovich	
QURILISH XIZMATLARI KO'RSATUVCHI KORXONALARNING IQTISODIY SAMARADORLIGINI SHAKLLANTIRISH SSENARIYLARI	55
Mamadiyev Ahmad Ulashovich	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA O'ZBEKISTON SANOAT KORXONALARIDA ISHLAB CHI QARISH SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING SOLIQ-BYUDJET MEXANIZMLARI	62
Shokirova Dildora Shoyim qizi	
O'ZBEKISTONDA AVTOMOBIL YO'LLARI TARMOG'INING HOZIRGI HOLATI VA YO'L QURILISHI XIZMAT KO'RSATISHINI RIVOJLANISH TENDENSIYALARINI TAHLILI	66
Qurbonov Sharofiddin Xurramovich	
ONLAYN VA SKORING TIZIM LARI ORQALI BERILADIGAN TEZKOR KREDITLARNI SUG'URTALASHDAGI YANGI TENDENSIYALAR	73
Yusupov Ruslan Muxtarovich	
ASSESSMENT MODEL FOR THE EFFECTIVENESS OF PUBLIC SERVICE TRANSFORMATION IN THE DIGITAL ECONOMY	81
An Kwangmin	
BIRLIK DOIRADA ANALITIK FUNKSIYALAR UCHUN YUQORI TARTIBLI DIFFERENSIAL SUBKOORDINATSIYA VA SUPERORDINATSIYA XOSSALARI	87
Jabborov Nasridin Mirzoodilovich	
Sadullayeva Gulasal Ulug'bek qizi	
SOLID PROPELLANT COMPOSITION AND ITS EFFECT ON THE LAUNCH PERFORMANCE OF MODEL ROCKETS	93
Karimov Mustafo Aminboevich	
Berdiyev Usmon Tolib o'g'li	
BANKLAR ORQALI KORXONALARNING INVESTITSIYA SAMARADORLIGINI OSHIRISH: O'ZBEKISTON TAJRIBASI	97
Gafurova Dilshoda Farxotovna	

ANALYSIS OF INVESTMENT ATTRACTION PRACTICES ACROSS ECONOMIC SECTORS	102
Tolqin Imomqulov	
Ulugbek Turaqulov	
INNOVATION MECHANISMS ASOSIDA O'ZBEKISTONDA MIGRATSIYA JARAYONLARINI SAMARALI BOSHQARISH	105
Yoqubjon Toxirov	
O'ZBEKISTONDA ICHKI TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA TARKIBIY TAHLILI	109
Muxtarov Botir Abdusattarovich	
СТРУКТУРА ФОРМИРОВАНИЯ СТОИМОСТИ В ТЕКСТИЛЬНОЙ И ШВЕЙНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА: СДВИГ ЭКСПОРТНОЙ СТРУКТУРЫ ОТ ПРЯЖИ К ГОТОВОЙ ПРОДУКЦИИ	114
Муниса Турдибаева	
OILAVIY KORXONALARNI BOSHQARISHDA ULARNING IQTISODIY MEKANIZMIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARDAN FOYDALANISH TAHLILI	124
Sultonov Bobirmirzo Mavlonjon o'g'li	
QURILISH MATERIALLARINI ISHLAB CHIQARUVCHI KORXONALARDA ISHLAB CHIQARISH HAJMINI OSHIRISH YO'NALISHLARI	133
Toshpulatov Asronbek Mutalibovich	
KICHIK BIZNES SOHASIGA INVESTITSIYALARNI JALB ETISHNING XORIJIY TAJRIBASI	139
Bolliyev Shamsiddin Tursunmamatovich	
O'QUV MARKAZLARI MISOLIDA ZAMONAVIY VA AN'ANAVIY MARKETINGNING AFZALLIKLARI VA KAMCHILIKLARI	143
Dilshodjon Khikmatov	
РОЛЬ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ФАКТОРА В ПОВЫШЕНИИ ЭФФЕКТИВНОСТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ ФИНАНСОВ ЧЕРЕЗ ПОВЫШЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ	151
Тожихонов Жавохир Алимджанович	
KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	157
Dadaboyeva Marg'uba Mamasoliyevna	
HUDUDIY SANOAT RIVOJI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING INSTITUTSIONAL VA IQTISODIY VOSITALARI HAMDA KORXONA MEKANIZMINI BAHOLASH USLUBIYOTI	164
Yusupova Nigina Djurayevna	
O'ZBEKISTONDA BOJXONA TO'LOVLARINING DAVLAT BUDJETI DAROMADLARINI SHAKLLANTIRISHDAGI FISKAL AHAMIYATI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	169
Fayzullayev Farrux Sharofovich	
АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА УЧАСТИЯ БАНКОВ В ИНВЕСТИЦИОННЫХ ПРОЕКТАХ И ВОЗМОЖНОСТИ ЕГО АДАПТАЦИИ В НАЦИОНАЛЬНЫХ УСЛОВИЯХ УЗБЕКИСТАНА	178
Юлдашева Шохсанам Дилмуродовна	
ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ В ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОЙ ЛОГИСТИКЕ (SMART LOGISTICS)	182
Мурадов Бахром Акрамжанович	
Машарипов Масуд Нуможонович	
ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ СТАНДАРТЫ КАК ДРАЙВЕР ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ТРАНСФЕРА: ВЛИЯНИЕ НА ЭКСПОРТНУЮ ПОЛИТИКУ РАЗВИВАЮЩИХСЯ СТРАН	187
Тураева Сурия Тельмановна	
Мерзайтова Хилола Наби кизи	
TURIZM SALONIYATINI RIVOJLANTIRISHDA BOJXONA XIZMATLARINI RAQAMLASHTIRISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	198
Ergashev Qobiljon Ernazarovich	

TIJORAT BANKLARIDA RISKKA YO'NALTIRILGAN ICHKI AUDITNI TASHKIL ETISHNING XALQARO STANDARTLAR BILAN INTEGRATSIYALASHGAN ALGORITMI	203
Narziyev Xayotjon Azamatovich	
MOLIYAVIY INVESTITSIYALARNING QADRSIZLANISHINI KUTILAYOTGAN KREDIT ZARARLARI (ECL) MODEL ASOSIDA HISOBGA OLISH METODIKASI	210
Jumamurodov To'libay Yeldashbayevich	
UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR QADRSIZLANISHIDAN KO'RILGAN ZARARLARNI TAN OLISH, TAQSIMLASH VA QAYTA TIKLASH OPERATSIYALARINING HISOB TA'MINOTINI TAKOMILLASHTIRISH	216
Fayzullayev Begzod Baxtiyor o'g'li	
YENGIL SANOAT KORXONALARIDA ICHKI AUDIT XIZMATINI TASHKIL ETISHNING OPTIMAL MODEL VA FAOLIYATI SIFATINI BAHOLASH TIZIMI	222
Tojiyeva Shahlo Mahmatmurodovna	
DAVLAT MOLIYAVIY NAZORATIDA «XAVF TAHLILI» TUSHUNCHASINING IQTISODIY MOHIYATI VA XAVFLARNI KOMPLEKS TASNIFLASH.....	229
G'ayimov Abdumalik Norbekovich	
DAVLAT XARIDLARI AUDITIDA MUHIMLIKNI (MATERIALLIKNI) ANIQLASH USLUBI.....	235
Rajabov Shuxrat Ismayilovich	
DAVLAT SEKTORI ICHKI AUDITIDA MUHIMLIK VA RISK DARAJALARINI ANIQLASH JARAYONLARINI RAQAMLASHTIRISH: BIG DATA VA MASHINAVIY O'RGANISHGA ASOSLANGAN IT-AUDIT PLATFORMASI KONSEPSIYASI.....	241
Ismatillayev Baypo'lat Xushvaqtovich	
ICHKI AUDITNING GLOBAL STANDARTLARI TALABLARINI TIJORAT BANKLARI AMALIYOTIGA JORIY ETISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI.....	249
Ismailov Azizbek Madaminovich	
AHOLI REAL DAROMADLARINI OSHIRISHNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISH MEXANIZMLARI.....	258
Toshtemirov Shohruh Toshpo'latovich	
SUG'URTA TASHKILOTLARIDA SUG'URTA ISHINI YURITISH XARAJATLARI: TAHLIL VA ANALITIK HISOBNI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	265
Murodov Habibullo Qodir o'g'li	
NUKUS SHAHRI MISOLIDA MAHALLALARNING DEMOGRAFIK SIG'IMI ASOSIDA LOKAL XIZMAT KO'RSATISH OBYEKTLARINI NORMATIV LOYIHALASHTIRISHNING IQTISODIY ASOSLARI.....	273
Bauetdinov Berdaq Zinatdin o'g'li	
OLIY TA'LIM MUASSASALARINING INSTITUTSIONAL MUSTAQILLIGI VA TASHKILIY SAMARADORLIGI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK.....	278
Berdiyev Sunnatullo Alikulovich	
IQTISODIY O'SISH VA EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASHDA YASHIL FISKAL SIYOSATNI RIVOJLANTIRISHNING XORIJ TAJRIBASI	283
Madaminova Maftuna Baxtiyor qizi	
DAVLAT BUDJETIDA SOLIQ TUSHUMLARI O'ZGARISHINING EKONOMETRIK TADQIQOTI (XORAZM VILOYATI MISOLIDA).....	288
Suvanova Muxlisa Umar qizi	
ENERGETIKA RESURLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING IQTISODIY-MATEMATIK MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH	292
Masharipov Aziz Axmadjanovich	
ENERGETIKA INFRATUZILMASI RIVOJLANISHINING HUDUD IQTISODIY O'SISHIGA TA'SIRINI EKONOMETRIK BAHOLASH.....	297
Sadullayev Axmadjon Ikrom o'g'li	

TOVAR YETKAZIB BERISH ZANJIRINI BOJXONA NAZORATI MAQSADLARIDA BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI VA ULARNING IQTISODIY SAMARADORLIGI.....	303
Kilichov Nazar Bafojevich	
Ergashev Qobiljon Ernazarovich	
VINOCHILIK SANOATI KORXONALARIDA MOLIYAVIY HISOBOT AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	310
Botirov Lazizbek Botirovich	
KATTA MA'LUMOTLAR ASOSIDA TURISTIK XIZMATLARGA BO'LGAN TALABNI PROGNOZLASHNING IQTISODIY-MATEMATIK MODELINI ISHLAB CHIQISH	314
Temirov Elyor Iskandarovich	
TIJORAT BANKLARIDA DEPOZIT BAZASI SAMARADORLIGINING IQTISODIY MOHIYATI.....	322
Marpatov Shavkat Mavlonxonovich	
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIGA AJRATILAYOTGAN BANK KREDITLARINING IQTISODIY SAMARADORLIGINI BAHOLASH.....	328
Alijonov Ilyosbek Alijonovich	
THE ECONOMIC CHARACTERISTICS OF NON-PERFORMING LOANS AND THEIR IMPLICATIONS FOR BANK OPERATIONAL EFFICIENCY	334
Rustamov Jonibek Ravshanbek o'g'li	
IQTISODIY TARMOQLAR RIVOJIDA TIJORAT BANKLARINING INVESTITSION KREDITLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH.....	341
Zaynutdinov Bunyodjon Odiljon o'g'li	
TASHQI SAVDONI BOZOR NAZARIYASI ASOSIDA MINTAQANING BARQAROR RIVOJLANISH OMILLARI	346
Dilnoza Ochilova Ismoil qizi	
TO'QIMACHILIK SANOATIDA INVESTITSION LOYIHALARNING SINERGIK SAMARALARINI BAHOLASH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH	351
Qurbonov Jasurbek Pozilovich	
LOGISTIK TERMINALLAR FAOLIYATINI EKSPERT BAHOLASH USULI ASOSIDA TADQIQ ETISH.....	357
Zohidov Muhriddin G'ofurjon o'g'li	
Jumayev Sherzod Bahrom o'g'li	
SAMARQAND VILOYATI MISOLIDA XIZMATLAR SOHASINING IJTIMOIIQTISODIY KO'RSATKICHLARI VA HUDUDIIY TAFOVUTLAR DARAJASI.....	367
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich	
Sherzodova Diyora Sherzod qizi	
QASHQADARYO VILOYATINING IJTIMOIIQTISODIY OMILLARNING AHOLI FAROVONLIGIGA TA'SIRINI STATISTIK BAHOLASH	373
Maxmatqulova Hikoyat G'iyosiddin qizi	
DIGITAL NOMADS AND THE CHANGING FACE OF GLOBAL TOURISM	379
Sirojiddinova Shahrizoda Davronovna	
O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA RAQAMLI BANK XIZMATLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI.....	385
Sharipov Tohir Miraximovich	
URGANCH JAMOAT TRANSPORTI YO'NALISHLARINING MURAKKABLIK DARAJASINI BAHOLASH USLUBI	390
Abdullayeva Shahzodaxon Fazliddin qizi	
AUDIT O'TKAZISH USLUBIYOTINI KORXONANI HAYOTIIY AYLANISH BOSQICHLARI TAHLILI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH: USLUBNING MOHIYATI	395
Muydinov Erkin Djamaldinovich	

HUDUDLARNING IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANISHINI BOSHQARISHDA KLASTERLARNI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI	399
Raximov Jo'rabek Raximovich	
MINTAQA IQTISODIYOTINI INVESTITSION JOZIBADORLIGINI OSHIRISH OMILLARI.....	405
Mahmatrayimov Shahzod	
HUDUDLAR IQTISODIYOTINI RIVOJLANTIRISH JARAYONLARIDA RAHBAR KADRLAR SAMARADORLIGINI BAHOLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH	410
Bekchanov Davron Masharipovich	
O'ZBEKISTON TASHQI SIYOSATIDA KO'P VEKTORLILIK: XITOIY, ROSSIYA VA G'ARB O'RTASIDA MUVOZANATNI TA'MINLASH STRATEGIYASI	419
Omonova Maxliyo	
Haydarova Malika	
QISHLOQ XO'JALIGIDA INNOVATSIYALARNI JORIY ETISHNING ILMIY-USLUBIY ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI.....	423
Djalalova Durdona Dilshodbekovna	
QURILISHDAGI IQTISODIY TEJAMKORLIK ASOSIDA LEGO G'ISHT MATERIALLARINI TAHLIL QILISH	427
Askarov Xasanjon	
RIVOJLANGAN DAVLATLARDA YER VA SUV RESURLARINI INTEGRATSIYALASHGAN BOSHQARISH TAJRIBASI	432
Matkarimov Mansur	
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARINING INNOVATSION RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA IQTISODIY SAMARADORLIGI.....	439
Madrakhimov Kakhramon	
Vaisov Dilshod Ibodullayevich	
THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE GLOBAL LABOR MARKET.....	445
Rahmatova Nargizaxon A'zamxonovna	
Xamrayeva Sevinch Ikromjonovna	
ROBOTLASHTIRISHNING MEHNAT BOZORIGA TA'SIRI: ISH O'RINLARINING QISQARISHI YOKI YANGI KASBLAR TRANSFORMATSIYASI.....	451
Usmonov Farrux Furqatovich	
Azimov Mirsaid Salimovich	
TASHQI IQTISODIY FAOLIYATDA NOTARIF CHORALARNI QO'LLASHDA XAVFNI BOSHQARISH TIZIMINING O'RNI VA AHAMIYATI.....	456
Muzaffarov Azimjon Ashraf o'g'li	
EXAMINING LEADERSHIP DIFFERENCES BETWEEN FEMALE AND MALE MANAGERS.....	460
Dilafruz Kuchkorova	
ISHLAB CHIQARISH KORXONALARIDA UZOQ MUDDATLI AKTIVLAR HISOBINI MHXS (MOLIYAVIY HISOBNING XALQARO STANDARTI) TALABLARI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH	468
Abdimurodov Baxrom Ochilovich	
O'ZBEKISTON SHAROITIDA BOSHQARUV SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI.....	473
Abdukarimova Muslima Abduaziz qizi	
HUDUDLARDA TURIZMNI IMMERSIV TAJRIBALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH	477
Kasimova Yulduz Baxtiyorovna	
DAVLAT TIBBIY SUG'URTASIDA STRATEGIK XARID: PASSIV MOLIYALASHTIRISHDAN STRATEGIK XARIDGA O'TISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	485
Kilichev Fazliddin Usmanovich	

DAVLAT TIBBIY SUG'URTASIDA STRATEGIK XARID: PASSIV MOLIYALASHTIRISHDAN STRATEGIK XARIDGA O'TISHNING NAZARIY ASOSLARI

Kilichev Fazliddin Usmanovich
O'zbekiston Respublikasi Davlat tibbiy sug'urtasi
jamg'armasi Innovatsiyalar bo'limi boshlig'i

Annotatsiya. Sog'liqni saqlashga ajratiladigan mablag'larning ko'payishi tibbiy yordam sifati va aholining xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari avtomatik ravishda yaxshilanishini anglatmaydi. Natija, avvalo, mavjud mablag'larning qanday taqsimlanishi va ular orqali qanday iqtisodiy rag'batlar shakllantirilishiga bog'liq.

Tadqiqot strategik xaridning iqtisodiy mohiyatini ochib berish hamda uning passiv xariddan konseptual farqlarini asoslashga qaratilgan. Tadqiqotda qiyosiy institutsional tahlil va **case-study** usulidan foydalanildi, passiv hamda strategik xaridning iqtisodiy farqlari baholandi.

Turkiya tajribasi yagona xaridor institutining shakllanishi, iqtisodiy rag'batlarning o'zgarishi hamda tibbiy xizmat ko'rsatuvchilar xatti-harakatiga ta'siri nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Tadqiqot natijasida passiv va strategik xaridning iqtisodiy farqlari nazariy jihatdan asoslandi hamda strategik xaridning asosiy tarkibiy elementlari tizimlashtirildi.

Kalit so'zlar: davlat tibbiy sug'urtasi, strategik xarid, passiv xarid, iqtisodiy rag'batlar, resurslarni taqsimlash, tibbiy xizmatlarga haq to'lash, agentlik munosabatlari, axborot assimetriyasi, universal sog'liqni saqlash qamrovi, sog'liqni saqlashni moliyalashtirish.

Abstract. Increasing public expenditure on healthcare does not automatically lead to improvements in the quality of medical care or in the population's access to healthcare services. The outcomes primarily depend on how available resources are allocated and what kinds of economic incentives are created through their distribution.

This study aims to reveal the economic essence of strategic purchasing and to substantiate its conceptual differences from passive purchasing. The research employs comparative institutional analysis and the **case-study** method to evaluate the economic differences between passive and strategic purchasing.

Türkiye's experience is analyzed from the perspective of the establishment of a single-purchaser institution, changes in economic incentives, and their impact on the behavior of healthcare providers. The findings theoretically substantiate the economic differences between passive and strategic purchasing and systematize the main structural elements of strategic purchasing.

Keywords: state health insurance, strategic purchasing, passive purchasing, economic incentives, resource allocation, provider payment, principal-agent relationships, information asymmetry, universal health coverage, healthcare financing.

Аннотация. Увеличение объёма финансовых средств, направляемых на здравоохранение, не означает автоматического повышения качества медицинской помощи и расширения доступа населения к медицинским услугам. Получаемые результаты прежде всего зависят от того, каким образом распределяются имеющиеся ресурсы и какие экономические стимулы формируются посредством их распределения.

Цель исследования заключается в раскрытии экономической сущности стратегических закупок и обосновании их концептуальных отличий от пассивных закупок. В исследовании использованы методы сравнительного институционального анализа и **case-study**, проведена оценка экономических различий между пассивными и стратегическими закупками.

Опыт Турции проанализирован с точки зрения формирования института единого закупщика, изменения системы экономических стимулов и их влияния на поведение поставщиков медицинских услуг. По результатам исследования теоретически обоснованы экономические различия между пассивными и стратегическими закупками, а также систематизированы основные структурные элементы стратегических закупок.

Ключевые слова: государственное медицинское страхование, стратегические закупки, пассивные закупки, экономические стимулы, распределение ресурсов, оплата медицинских услуг, агентские отношения, информационная асимметрия, всеобщий охват услугами здравоохранения, финансирование здравоохранения.

KIRISH

Sog'liqni saqlash iqtisodiyoti bo'yicha zamonaviy tadqiqotlarda xarajatlar hajmidan ko'ra ularning tarkibi va natijadorligiga ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Tizimga qo'shimcha mablag' yo'naltirilishi zarur xizmatlarning kengayishi yoki salomatlik natijalarining yaxshilanishini o'z-o'zidan ta'minlamaydi. Mablag'lar tarixiy xarajatlar, shtatlar soni yoki mavjud quvvatlarni saqlash tamoyili asosida taqsimlansa, qo'shimcha resurslar amaldagi nomutanosibliklarni kuchaytirishi ham mumkin.

Passiv xarid (*Passive Purchasing*) sharoitida xarid qiluvchi tashkilotning vazifasi, asosan, tasdiqlangan mablag'larni tibbiy tashkilotlar o'rtasida taqsimlash bilan cheklanadi. Bunday yondashuvda xizmatga bo'lgan real ehtiyoj, davolash natijasi va sarflangan mablag' o'rtasidagi bog'liqlik zaiflashadi. Tibbiy xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar esa xizmat sifati va natijalarini yaxshilashdan ko'ra mavjud quvvatlar, shtatlar yoki ko'rsatilgan xizmatlar sonini saqlashdan iqtisodiy manfaatdor bo'lib qoladi. Natijada resurslardan foydalanish samaradorligi pasayadi, xarajatlarni nazorat qilish murakkablashadi va bemor manfaatlari moliyaviy qarorlarning markazidan chetlashadi.

Strategik xarid (*Strategic Purchasing*) passiv xaridning mazkur cheklovlarini bartaraf etishga qaratilgan boshqaruv yondashuvidir. Uning asosiy vazifasi mablag'larni shunchaki taqsimlash emas, balki xarid qarorlarini aholining sog'liq ehtiyojlari, xizmat sifati va kutilayotgan natijalar bilan uyg'unlashtirishdan iborat. Shu bois strategik xaridda qaysi xizmatlar davlat tomonidan moliyalashtirilishi, ular qaysi tibbiy tashkilotlardan xarid qilinishi, qanday to'lov mexanizmlari qo'llanilishi va natijalar qanday baholanishi yagona boshqaruv tizimining o'zaro bog'liq elementlari sifatida qaraladi.

Mazkur yondashuvni iqtisodiy jihatdan xaridor bilan tibbiy xizmat ko'rsatuvchi o'rtasidagi agentlik munosabatlari (*principal-agent relationship*) orqali izohlash mumkin. Tibbiy tashkilot bemorning klinik holati, xizmat hajmi va davolash xarajatlari to'g'risida xarid qiluvchiga nisbatan ko'proq axborotga ega. Ushbu axborot assimetriyasi (*information asymmetry*) yetarli nazorat va muvofiq to'lov shartlari mavjud bo'lmaganda ortiqcha xizmat ko'rsatish, xarajatlarni oshirish, murakkab bemorlarni qabul qilmaslik yoki xizmat sifatini pasaytirish xavfini yuzaga keltiradi. Strategik xarid ushbu muammoni shartnomaviy munosabatlarni takomillashtirish, iqtisodiy rag'batlarni qayta shakllantirish hamda monitoring va sifat nazorati mexanizmlarini uyg'unlashtirish orqali hal etishga qaratilgan.

Strategik xaridda iqtisodiy rag'batlar, avvalo, tibbiy xizmatlarga haq to'lash mexanizmlari orqali shakllantiriladi. Biroq strategik xaridning natijadorligi faqat to'lov usulini almashtirish bilan ta'minlanmaydi. Masalan, ko'rsatilgan xizmat uchun haq to'lash usuli (*Fee-for-Service, FFS*) xizmatlar hajmini oshirishga rag'bat bersa, jon boshiga moliyalashtirish usuli (*Capitation*) xarajatlarni nazorat qilishga yordam beradi, biroq yetarli sifat nazorati bo'lmasa, xizmat hajmining kamayishiga olib kelishi mumkin. Tashxis bilan bog'liq guruhlar bo'yicha to'lov (*Diagnosis-Related Groups, DRG*) statsionar davolashning texnik samaradorligini oshirishi mumkin, ayni paytda holatlarni noto'g'ri kodlash yoki bemorlarni muddatidan oldin chiqarish xavfini ham yuzaga keltiradi. Demak, iqtisodiy natija to'lov usulining nomiga emas, uning dizayni, hisobdorlik tizimi va boshqa xarid vositalari bilan uyg'unligiga bog'liq.

O'zbekistonda davlat tibbiy sug'urtasi mexanizmlarining joriy etilishi davlat mablag'lari hisobidan tibbiy xizmatlarni xarid qilish munosabatlarini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Islohotning amaliy qiymati yangi moliyalashtirish tartibini joriy etish bilangina emas, balki xarid qarorlarini aholining ehtiyojlari, kafolatlangan tibbiy yordam paketi, xizmat sifati va iqtisodiy natijalar bilan bog'lash orqali namoyon bo'ladi. Shu jihatdan passiv

moliyalashtirishdan strategik xarid tizimiga o'tish institutsional o'zgarish bilan bir qatorda, tibbiy tashkilotlarning iqtisodiy xatti-harakatlarini o'zgartirish jarayoni hamdir.

Tadqiqotning maqsadi davlat tibbiy sug'urtasida strategik xaridning iqtisodiy mohiyatini ochib berish, uni passiv xarid bilan qiyosiy iqtisodiy tahlil qilish hamda ushbu yondashuvlar o'rtasidagi konseptual farqlarni asoslashdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Mavzuga oid ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, davlat tibbiy sug'urtasida strategik xarid nazariyasi sog'liqni saqlashni moliyalashtirish samaradorligini oshirishning muhim yo'nalishlaridan biri sifatida shakllangan. Xalqaro tadqiqotlarda strategik xarid ko'proq universal sog'liqni saqlash qamrovini ta'minlash, resurslarni samarali taqsimlash va xaridorning faol boshqaruv rolini kuchaytirish nuqtai nazaridan o'rganilgan, biroq ushbu yondashuvning passiv xariddan konseptual farqlari hamda iqtisodiy mohiyati alohida tizim sifatida yetarlicha umumlashtirilmagan.

Strategik xarid nazariyasining shakllanishida I. Mathauer, E. Dale, B. Meessen va J. Kutzinning tadqiqotlari muhim o'rin egallaydi. Mazkur mualliflar strategik xaridni mablag'larni oddiy taqsimlash mexanizmi emas, balki aholining sog'liq ehtiyojlari, xizmat sifati va sog'liqni saqlash tizimining ustuvor maqsadlari asosida xarid qarorlarini shakllantirish jarayoni sifatida talqin qiladilar [4; 6]. Muallif ushbu yondashuvni tadqiqotning nazariy asosi sifatida qabul qiladi, biroq strategik xaridning iqtisodiy mazmunini passiv xarid bilan qiyoslash orqali yanada chuqurroq ochib berishni zarur deb hisoblaydi.

Tibbiy xizmatlarga haq to'lash mexanizmlarining iqtisodiy rag'batlarga ta'siri J. Langenbrunner, C. Cashin, S. O'Dougherty hamda R. Busse tadqiqotlarida batafsil yoritilgan. Ular *Fee-for-Service*, *Capitation* va *Diagnosis-Related Groups* (DRG) kabi to'lov mexanizmlarining tibbiy xizmat ko'rsatuvchilarning iqtisodiy xatti-harakatiga turlicha ta'sir ko'rsatishini asoslaydi [2; 3; 5]. Muallif ushbu xulosalarni qo'llab-quvvatlaydi, biroq to'lov usullarini strategik xaridning o'zi emas, balki uning iqtisodiy maqsadlarini amalga oshiruvchi instrumentlar sifatida baholaydi.

Qiyamatga asoslangan sog'liqni saqlash konsepsiyasi M. Porter va R. Kaplan tadqiqotlarida rivojlantirilgan bo'lib, ular sog'liqni saqlash tizimi samaradorligini sarflangan resurslar emas, balki bemor uchun yaratilgan qiymat orqali baholash zarurligini asoslaydi [7; 8]. Ushbu yondashuv strategik xaridning natijadorlikka yo'naltirilgan mohiyatini tushunishda muhim nazariy asos bo'lsa-da, u xaridorning institutsional funksiyalari va shartnomaviy boshqaruv mexanizmlarini to'liq qamrab olmaydi.

O'zbekistonda davlat tibbiy sug'urtasi tizimini bosqichma-bosqich joriy etish va strategik xarid tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish bo'yicha muhim institutsional islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **2024-yil 5-sentabrdagi PQ-311-son¹** qarori Davlat mablag'lari hisobidan tibbiy xizmatlarni strategik xarid qilishning huquqiy asoslarini belgilab berdi [1]. Biroq mavjud milliy tadqiqotlarda strategik xarid ko'proq alohida moliyalashtirish usullari yoki davlat tibbiy sug'urtasi tizimining funksional elementi sifatida yoritilib, passiv xariddan strategik xaridga o'tishning iqtisodiy mohiyati, agentlik munosabatlari, axborot assimetriyasi va iqtisodiy rag'batlarning o'zaro bog'liqligi yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

Shu munosabat bilan mazkur tadqiqot passiv va strategik xaridni qiyosiy institutsional tahlil asosida baholaydi, ularning iqtisodiy farqlarini nazariy jihatdan asoslaydi hamda davlat tibbiy sug'urtasi sharoitida strategik xaridning asosiy tarkibiy elementlari va konseptual modelini taklif etadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondashuv, qiyosiy institutsional tahlil, alohida holatni o'rganish (*case study*), ilmiy abstraksiyalash va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Passiv va strategik xarid modellari resurslarni taqsimlash, xarid qiluvchining vakolatlari, shartnomaviy munosabatlar, to'lov usullari, iqtisodiy rag'batlar va monitoring mezonlari bo'yicha qiyoslandi.

Institutsional tahlil xarid qiluvchi tashkilot bilan tibbiy xizmat ko'rsatuvchilar o'rtasidagi agentlik munosabatlari, axborot assimetriyasi va tranzaksiya xarajatlarining xarid natijalariga ta'sirini baholash uchun qo'llanildi. Turkiya tajribasi strategik xarid instrumentlarining o'zaro bog'liqligini tahlil qilish imkonini beruvchi namunaviy amaliy holat sifatida tanlandi.

1. Passiv xarid va strategik xaridning iqtisodiy mohiyatini qiyosiy tahlil qilish

Passiv xarid sharoitida moliyaviy mablag'lar, odatda, tibbiy tashkilotlarning avvalgi xarajatlari, shtatlar soni, mavjud quvvatlari yoki belgilangan smeta ko'rsatkichlari asosida taqsimlanadi. Bunday mexanizm muassasalar faoliyatining uzluksizligini ta'minlashi mumkin, biroq ajratilgan mablag' bilan erishilgan klinik va iqtisodiy natija

¹ <https://lex.uz/uz/docs/-7098084>

o'rtasida bevosita bog'liqlik yaratmaydi. Xarid qiluvchi tashkilot xizmatlarning tarkibi, sifati va yakuniy natijasiga faol ta'sir ko'rsatmaydi.

Mazkur modelning asosiy iqtisodiy kamchiligi tibbiy tashkilotlarning manfaatlari bilan sog'liqni saqlash tizimining strategik maqsadlari o'rtasidagi nomuvofiqlikdir. Muassasa kelgusi davrda ko'proq mablag' olish uchun xarajatlarni kamaytirish yoki mavjud quvvatlardan samarali foydalanishdan manfaatdor bo'lmisligi mumkin. Aksincha, yuqori xarajat va katta shtat hajmi keyingi moliyalashtirish uchun asos vazifasini bajaradi. Natijada tejamkorlik iqtisodiy afzallik emas, balki kelajakdagi mablag'ning qisqarish xavfi sifatida qabul qilinadi.

Strategik xaridda esa xarid qiluvchi tashkilot mablag'larni taqsimlovchi ma'muriy bo'g'indan iqtisodiy qaror qabul qiluvchi strategik xaridorga aylanadi. U aholining ehtiyojlarini aniqlaydi, ustuvor xizmatlarni tanlaydi, xizmat ko'rsatuvchilar bilan shartnomalar tuzadi, to'lov shartlarini belgilaydi va natijalarni baholaydi. Shu tariqa moliyaviy oqimlar muassasaning mavjudligiga emas, uning tizim maqsadlariga qo'shgan hissasiga bog'lanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

1-jadval. Passiv xarid va strategik xaridning qiyosiy tavsifi

T/p	Qiyoslash mezon	Passiv xarid	Strategik xarid
1	Asosiy maqsad	Muassasalarni saqlash va xarajatlarni qoplash	Aholi ehtiyojlari asosida maksimal sog'liq natijasiga erishish
2	Resurslarni taqsimlash asosi	Tarixiy xarajat, smeta, shtat va quvvat	Ehtiyoj, ustuvorlik, xizmat hajmi, sifat va natija
3	Xarid qiluvchining roli	Mablag'larni ma'muriy taqsimlash	Faol xaridor va iqtisodiy boshqaruvchi
4	Xizmatlar paketi	Mavjud taklif asosida shakllanadi	Klinik va iqtisodiy mezonlar asosida belgilanadi
5	Xizmat ko'rsatuvchini tanlash	Avtomatik yoki hududiy birlashtirish	Salohiyat, sifat, xarajat va natija asosida tanlash
6	Shartnomaviy munosabatlar	Formal yoki cheklangan	Natija, sifat, hajm va javobgarlikni belgilovchi shartnoma
7	Haq to'lash	Xarajatlarni qoplash yoki smeta	Maqsadga mos to'lov usullari kombinatsiyasi
8	Monitoring	Mablag'larning sarflanishi nazorati	Xarajat, hajm, sifat va klinik natijalarni baholash
9	Iqtisodiy rag'bat	Quvvat va xarajatlarni saqlash	Samaradorlik, sifat va natijadorlikni oshirish
10	Asosiy xavf	Samarasiz xarajatlarni va hisobdorlikning sustligi	Noto'g'ri dizayn qilingan rag'batlar va ortiqcha tranzaksiya xarajatlari

Manba: Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti (WHO, 2017) va Jahon banki (World Bank, 2009) yondashuvlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Jadvaldan ko'rinadiki, ikki model o'rtasidagi farq faqat mablag'larni hisoblash texnikasida emas. Asosiy tafovut moliyaviy qarorlarning maqsadi va ularga asos bo'ladigan axborotda namoyon bo'ladi. Passiv xarid o'tgan davrdagi xarajatlarni takror ishlab chiqarsa, strategik xarid kelajakda erishilishi lozim bo'lgan natijalarni moliyaviy shartlarga aylantiradi.

Biroq strategik xarid avtomatik ravishda yuqori samaradorlikni kafolatlamaydi. Uning natijasi xarid qiluvchi tashkilotning vakolatlari, axborot tizimlarining sifati, shartnomalarni boshqarish salohiyati va tanlangan to'lov usullarining dizayniga bog'liq. Yetarli ma'lumot bo'lmasa, xizmat ko'rsatuvchilarning xatti-harakatini baholash qiyinlashadi. Juda murakkab nazorat tizimi esa tranzaksiya xarajatlarni oshirib, kutilgan iqtisodiy samarani kamaytirishi mumkin.

Shu sababli strategik xaridning vazifasi barcha xavflarni yo'q qilish emas, balki ularni boshqarish va iqtisodiy rag'batlarni tizim maqsadlari bilan uyg'unlashtirishdir. Ko'rsatilgan xizmat uchun haq to'lash xizmatlar sonini ko'paytirishi, jon boshiga moliyalashtirish xarajatlarni cheklashi, tashxis bilan bog'liq guruhlar bo'yicha

to'lov statsionar yordamning texnik samaradorligini oshirishi mumkin. Har bir usul muayyan iqtisodiy rag'bat yaratadi va ayni paytda nojo'ya xatti-harakatlar xavfini yuzaga keltiradi. Xarid qiluvchining roli ushbu rag'batlarni sifat ko'rsatkichlari, klinik standartlar va monitoring vositalari orqali muvozanatlashtirishdan iborat.

Passiv xariddan strategik xaridga o'tishning iqtisodiy mohiyati uchta o'zgarishda namoyon bo'ladi. Birinchidan, mablag' muassasani saqlash vositasidan tibbiy natijaga erishish vositasiga aylanadi. Ikkinchidan, tibbiy xizmat ko'rsatuvchining daromadi uning xarajatlari bilan emas, belgilangan majburiyatlarni bajarishi bilan bog'lanadi. Uchinchidan, xarid qiluvchi tashkilot xizmatlar hajmini moliyalashtirishdan tashqari, ularning tarkibi, sifati va qiymatiga ham ta'sir ko'rsatadi.

Demak, strategik xarid tibbiy xizmatlarga haq to'lash usullaridan kengroq bo'lgan boshqaruv tizimidir. Uning samaradorligi shartnomalar, iqtisodiy rag'batlar va monitoring mexanizmlarining o'zaro uyg'unligiga bog'liq. Aynan shu jihat uni passiv xariddan strategik xaridga o'tishning iqtisodiy asosi sifatida tavsiflaydi.

2. Turkiyada strategik xaridga o'tish tajribasi: iqtisodiy rag'batlar va xaridor rolidagi o'zgarishlar

Turkiyada **2003-yildan** boshlab amalga oshirilgan **"Sog'liqni saqlashni transformatsiya qilish dasturi"** sog'liqni saqlashni moliyalashtirish va xizmatlarni xarid qilish tizimini tubdan o'zgartirdi. Islohotgacha moliyaviy resurslar bir nechta sug'urta tashkilotlari va davlat dasturlari o'rtasida tarqoq holda boshqarilgan, aholining tibbiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari esa fuqarolarning bandlik maqomi va sug'urta turiga qarab farqlangan. Moliyalashtirishning parchalanishi risklarni samarali jamlash, yagona xizmatlar paketini shakllantirish va strategik xaridni amalga oshirish imkoniyatlarini cheklagan.

Islohotning muhim natijalaridan biri tarqoq sug'urta fondlarini **Ijtimoiy ta'minot instituti - SGK** doirasida birlashtirish bo'ldi. Yagona xaridorning shakllanishi moliyaviy oqimlarni markazlashtirish bilangina cheklanmay, xizmatlarni qoplash shartlari, tariflar va shartnomaviy talablarni muvofiqlashtirish imkonini berdi. Shu tariqa xaridorning bozor kuchi oshdi, tibbiy xizmat ko'rsatuvchilar bilan munosabatlarda yagona qoidalar shakllandi va tranzaksiya xarajatlarning bir qismi qisqardi.

Aholi uchun yagona xizmatlar paketining kengaytirilishi xarid siyosatini tarixiy moliyalashtirish modelidan aholining ehtiyojlariga yo'naltirilgan strategik xarid modeliga o'tkazdi. Bunda xizmatlarning qaysi turlari davlat tomonidan qoplanishi, qaysi xizmatlar uchun qo'shimcha shartlar belgilanishi va tibbiy tashkilotlarga qanday tartibda haq to'lanishi yagona institutsional tizim doirasida ko'rib chiqildi. Natijada xarid qarorlari taklif etuvchi muassasalarning tarixiy xarajatlardan ko'ra, aholi qamrovi va xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari bilan ko'proq bog'landi.

Birlamchi tibbiy yordamda jon boshiga moliyalashtirish usulining joriy etilishi oilaviy shifokorlarni birlashtirilgan aholi salomatligi uchun mas'ul qilishga xizmat qildi. Ushbu usul xizmatlar sonini sun'iy oshirishga rag'batni kamaytirib, profilaktika va kasalliklarni erta aniqlashga iqtisodiy asos yaratdi. Biroq jon boshiga to'lovning o'zi xizmat sifatini kafolatlamagani sababli, u faoliyat ko'rsatkichlari va nazorat mexanizmlari bilan to'ldirildi.

Statsionar yordamda tashxis bilan bog'liq guruhlar bo'yicha to'lov elementlarining joriy etilishi muassasalar daromadini yotoq o'rinlari soni yoki haqiqiy xarajatlarni qoplashga emas, balki davolangan holatlarning murakkabligiga bog'lashga qaratildi. Bu tibbiy tashkilotlarda davolash muddatini qisqartirish va resurslardan oqilona foydalanish rag'batini kuchaytirdi. Ayni paytda noto'g'ri kodlash, murakkab holatlarni sun'iy ko'rsatish va bemorni muddatidan oldin chiqarish xavflari monitoring tizimiga talabni oshirdi (**2-jadval**).

2-jadval. Turkiya islohotlarining strategik xaridga ta'siri

T/p	Islohot yo'nalishi	Amalga oshirilgan o'zgarish	Iqtisodiy va institutsional natija
1	Sug'urta fondlarini birlashtirish	SGK yagona xaridor sifatida shakllantirildi	Xaridorning muzokara kuchi va risklarni jamlash imkoniyati oshdi
2	Xizmatlar paketini unifikatsiya qilish	Aholi guruhlari uchun qoplama shartlari yaqinlashtirildi	Tibbiy yordamdan foydalanishdagi tengsizlik qisqardi
3	Shartnomaviy munosabatlar	Davlat va xususiy xizmat ko'rsatuvchilar bilan yagona talablar asosida shartnomalar tuzildi	Xaridorning sifat va xarajatga ta'sir imkoniyati kuchaydi
4	Haq to'lash usullari	Birlamchi bo'g'inda jon boshiga, statsionarda holatga asoslangan to'lovlar qo'llanildi	Xizmat ko'rsatuvchilarning iqtisodiy xatti-harakati o'zgardi
5	Axborot tizimlari	Elektron hisob va da'volarni tekshirish tizimlari rivojlantirildi	Axborot assimetriyasi va asossiz to'lovlarni kamaytirish imkoniyati yaratildi

Jadval islohot muvaffaqiyatining biror to'lov usuli bilan emas, institutsional elementlarning o'zaro uyg'unligi bilan bog'liqligini ko'rsatadi. Yagona xaridor, xizmatlar paketi, shartnomalar, haq to'lash va axborot tizimlari birgalikda faoliyat yuritgandagina moliyaviy oqimlar xizmat ko'rsatuvchilarning xatti-harakatiga ta'sir qiluvchi boshqaruv vositasiga aylangan.

Turkiya tajribasi strategik xaridning natijadorligi, avvalo, xaridorning institutsional salohiyati va axborot tizimlariga bog'liqligini ko'rsatadi. O'zbekiston uchun ushbu tajribadan olinadigan asosiy saboq tayyor modelni ko'chirish emas, balki yagona xarid siyosati, raqamli monitoring va iqtisodiy rag'batlarni uyg'un rivojlantirishdan iborat.

3. Strategik xaridning asosiy tarkibiy elementlari va konseptual modeli

Strategik xaridni alohida instrument sifatida emas, balki o'zaro bog'liq institutsional qarorlar tizimi sifatida baholash maqsadga muvofiq. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, zamonaviy tibbiy xizmatlarga haq to'lash usullarini joriy etishning o'zi sog'liqni saqlash tizimida yuqori natijadorlikni ta'minlamaydi. Agar kafolatlangan xizmatlar paketi aniq belgilanmagan, xizmat ko'rsatuvchilarni tanlash mezonlari ishlab chiqilmagan yoki monitoring tizimi yetarli darajada rivojlanmagan bo'lsa, eng ilg'or moliyalashtirish usullari ham kutilgan iqtisodiy natijani bermaydi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti strategik xaridni uchta asosiy savol orqali izohlaydi: nima xarid qilinadi, kimdan xarid qilinadi va qanday xarid qilinadi. Davlat tibbiy sug'urtasi tizimida ushbu yondashuvni yanada kengroq talqin qilish zarur. Chunki xarid jarayoni xizmatni xarid qilish bilan tugamaydi; u natijalarni baholash va keyingi qarorlarni takomillashtirish bosqichini ham o'z ichiga oladi. Shu sababli strategik xaridni uzluksiz boshqaruv sikli sifatida ko'rish iqtisodiy jihatdan asosliroq hisoblanadi.

Mazkur yondashuv asosida davlat tibbiy sug'urtasi sharoitida strategik xaridning yettita o'zaro bog'liq tarkibiy elementi tizimlashtirildi(3-jadval).

3-jadval. Davlat tibbiy sug'urtasida strategik xaridning asosiy tarkibiy elementlari

T/p	Tarkibiy element	Asosiy vazifasi	Kutilayotgan iqtisodiy natija
1	Aholining sog'liq ehtiyojlarini baholash	Ustuvor sog'liq muammolarini aniqlash	Resurslarni ehtiyojlarga mos taqsimlash (allocativ samaradorlik)
2	Kafolatlangan xizmatlar paketini shakllantirish	Moliyalashtiriladigan xizmatlarni tanlash	Mablag'larni eng yuqori ijtimoiy foyda beruvchi xizmatlarga yo'naltirish
3	Tibbiy xizmat ko'rsatuvchilarni tanlash va shartnomalar	Tibbiy xizmat ko'rsatuvchilar bilan natijaga yo'naltirilgan hamkorlik	Hisobdorlik va raqobatni kuchaytirish
4	Tibbiy xizmatlarga haq to'lash usullarini tanlash	Iqtisodiy rag'batlarni shakllantirish	Texnik samaradorlik va xarajatlarni nazorat qilish
5	Monitoring va nazorat	Moliyaviy hamda klinik ko'rsatkichlarni kuzatish	Axborot assimetriyasini kamaytirish
6	Natijalarni baholash	Xarid maqsadlariga erishish darajasini aniqlash	Qarorlar sifatini oshirish
7	Xarid siyosatini takomillashtirish	Qayta rejalashtirish va moslashtirish	Tizimning uzluksiz rivojlanishi va qiymat yaratish

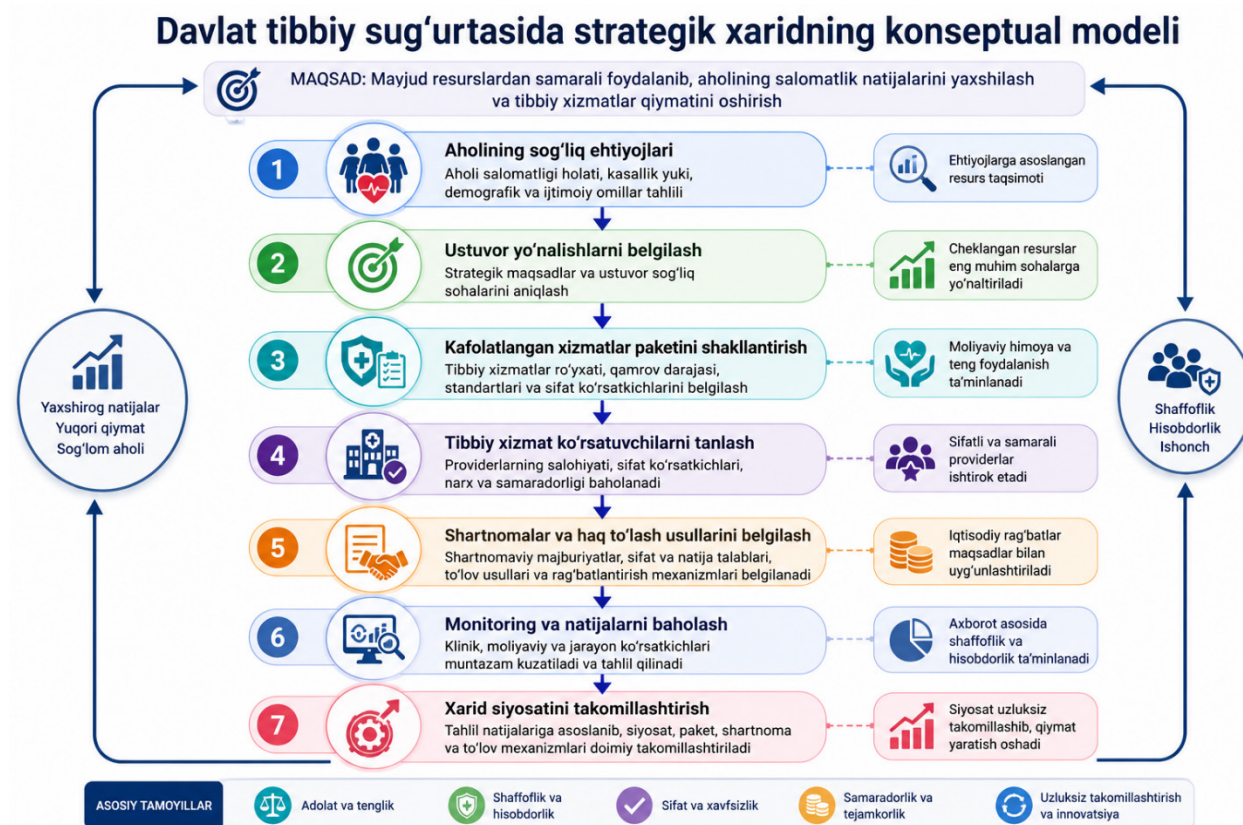
Jadval strategik xaridni ketma-ket bajariladigan ma'muriy amallar yig'indisi sifatida emas, balki yagona iqtisodiy boshqaruv mexanizmi sifatida talqin qilish imkonini beradi. Har bir element keyingisining sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ehtiyojlar noto'g'ri baholansa, xizmatlar paketi samarasiz shakllanadi; xizmatlar paketi noto'g'ri tanlansa, eng mukammal to'lov usullari ham resurslardan oqilona foydalanishni ta'minlay olmaydi.

Shuningdek, elementlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik agentlik munosabatlarini boshqarish uchun ham muhimdir. Xarid qiluvchi tashkilot shartnomalar, monitoring va natijalarni baholash orqali tibbiy xizmat ko'rsatuvchilarning iqtisodiy manfaatlarini davlat tibbiy sug'urtasi tizimining strategik maqsadlari bilan uyg'unlashtiradi. Natijada moliyalashtirish jarayoni oddiy xarajatlarni qoplash vositasidan qiymat yaratishga yo'naltirilgan boshqaruv mexanizmiga aylanadi.

Strategik xaridning eng muhim farqlovchi jihati alohida elementlarning mavjudligida emas, balki ular o'rtasida uzluksiz qayta aloqa (*feedback*) mexanizmining shakllanishidir. Xarid natijalari muntazam tahlil qilinmasa, keyingi qarorlar avvalgi xatolarni takrorlaydi va tizimning moslashuvchanligi pasayadi(1-rasm).

Shu asosda davlat tibbiy sug'urtasida strategik xaridning quyidagi konseptual modeli taklif etiladi.
1-rasm

Taklif etilgan modelning asosiy farqli jihati strategik xaridni faqat uchta klassik savol — nima, kimdan va qanday xarid qilish - doirasida emas, balki uzluksiz boshqaruv sikli sifatida talqin etishidir. Mazkur yondashuv xarid siyosatini bir martalik moliyaviy qaror sifatida emas, balki yangi ma'lumotlar, monitoring natijalari va sog'liqni saqlash tizimidagi o'zgarishlarga mos ravishda doimiy takomillashib boradigan iqtisodiy mexanizm sifatida ko'rsatadi.

O'zbekiston sharoitida mazkur yondashuv davlat tibbiy sug'urtasini rivojlantirishning keyingi bosqichi uchun metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin. Chunki islohotlarning muvaffaqiyati alohida moliyalashtirish usullarini joriy etishga emas, balki ularni yagona strategik xarid tizimiga integratsiya qilish darajasiga bog'liq. Shunday sharoitdagina davlat mablag'laridan foydalanish samaradorligi, tibbiy xizmatlar sifati va aholining tibbiy yordamdan foydalanish imkoniyatlarini bir vaqtning o'zida yaxshilash mumkin bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Sog'liqni saqlashni moliyalashtirish tizimida resurslar hajmidan ko'ra ularni boshqarish mexanizmlari tizim natijadorligini ko'proq belgilaydi. Shu bois tadqiqot davlat tibbiy sug'urtasida passiv xariddan strategik xaridga o'tishning iqtisodiy mohiyatini tahlil qildi. Tadqiqot strategik xaridning tibbiy xizmatlarga haq to'lash usullaridan kengroq bo'lgan boshqaruv tizimi ekanligini asoslab berdi. Haq to'lash usullari esa ushbu tizimning iqtisodiy maqsadlarini amalga oshiruvchi instrumentlar hisoblanadi.

Qiyosiy tahlil passiv va strategik xarid o'rtasidagi asosiy farq mablag'larni taqsimlash usulida emas, balki boshqaruv yondashuvida ekanligini ko'rsatdi. Strategik xarid resurslardan samarali foydalanish va iqtisodiy rag'batlarni tizim maqsadlari bilan uyg'unlashtirish uchun institutsional sharoit yaratadi.

Turkiya tajribasi strategik xaridning muvaffaqiyati yagona xaridor, shartnomaviy boshqaruv, axborot tizimlari va monitoringning o'zaro uyg'unligiga bog'liqligini tasdiqladi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi davlat tibbiy sug'urtasi sharoitida strategik xaridning o'zaro bog'liq tarkibiy elementlarini tizimlashtirish va uning konseptual modelini taklif etishdan iborat. Taklif etilgan model strategik xaridni uzluksiz boshqaruv sikli sifatida talqin qiladi.

O'zbekistonda davlat tibbiy sug'urtasi tizimini rivojlantirish uchun strategik xaridning institutsional elementlarini kompleks joriy etish talab etiladi. Bu xaridor salohiyatini kuchaytirish, axborot tizimlarini rivojlantirish, shaffof shartnomaviy munosabatlarni shakllantirish va iqtisodiy rag'batlarni tizim maqsadlari bilan uyg'unlashtirish orqali ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining **2024-yil 5-sentabrdagi “Davlat tibbiy sug'urtasi mexanizmlarini joriy etishga oid chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ-311-son² qarori.**
2. Busse, R., Geissler, A., Quentin, W., & Wiley, M. (2011). *Diagnosis-Related Groups in Europe: Moving towards Transparency, Efficiency and Quality in Hospitals*. Open University Press.
3. Cashin, C., Chi, Y. L., Smith, P., Borowitz, M., & Thomson, S. (2014). *Paying for Performance in Health Care: Implications for Health System Performance and Accountability*. Open University Press.
4. Kutzin, J. (2013). *Health Financing for Universal Coverage and Health System Performance*. *Bulletin of the World Health Organization*, **91**(8), 602–611.
5. Langenbrunner, J., Cashin, C., & O'Dougherty, S. (Eds.). (2009). *Designing and Implementing Health Care Provider Payment Systems*. World Bank.
6. Mathauer, I., Dale, E., & Meessen, B. (2017). *Strategic Purchasing for Universal Health Coverage: Key Policy Issues and Questions*. World Health Organization.
7. Porter, M. E. (2010). *What Is Value in Health Care?*
8. Porter, M. E., & Kaplan, R. S. (2016). *How to Pay for Health Care*. *Harvard Business Review*.

2 <https://lex.uz/uz/docs/-7098084>

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz HAKIMOV

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Hasan MAQSUDOV

2026. № 7/2

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>